

УДК 130.2

І.Г. ІЛЬЧЕНКО

САМОАКТУАЛІЗАЦІЇ ОСОБИСТОСТІ В ОСВІТІ У КОНТЕКСТІ СОЦІАЛЬНИХ ВПЛИВІВ

Ільченко Ірина Григорівна – заступник директора з виховної роботи Дніпропетровського обласного ліцею-інтернату фізико-математичного профілю, здобувач Дніпропетровського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти

Здійснено дослідження концепту самоактуалізації особистості як освітньої цілі у контексті соціальних впливів. Проаналізовано значення чинників самоактуалізації особистості для освітньої діяльності.

Ключові слова: філософія освіти, самоактуалізація, соціальний вплив.

Осуществлено исследование концепта самоактуализации личности как образовательной цели в контексте социальных влияний. Проанализировано значение детерминант самоактуализации личности для образовательной деятельности.

Ключевые слова: философия образования, самоактуализация, социальное влияние.

The concept of self-actualization of the person as an education goal in the context of social influences is investigated. The mean of determinants of self-actualization of the person for education activity is analyzed.

Key words: philosophy of education, self-actualization, social influence.

© І.Г. Ільченко, 2012

Постановка проблеми. Формування цінності самоактуалізації та мотивації до неї відбувається під дією певних чинників природного та соціального характеру, які мають враховуватися в освітньому процесі. Перебуваючи у певному соціокультурному та освітньому просторі, людина опановує загальноприйнятю систему норм і цінностей, адаптується до умов даного соціального середовища, формує свою індивідуальну культуру, свій стиль життя. Таким чином, формування цінності самоактуалізації носить характер особистісного самовизначення, однак цей процес здійснюється через взаємодію особистості й суспільства. Існує закономірний взаємозв'язок між соціокультурними характеристиками суспільства й ціннісними орієнтаціями індивіда. І саме під цим кутом зору набуває актуальності аналіз чинників формування цінності самоактуалізації особистості.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Соціальні впливи на процес самоактуалізації особистості досліджуються у роботах М.Ватковської, А.Кісельова, Б.Мартінова та інших учених. Проте освітній аспект проблеми є периферійним у наукових розвідках. Взаємозв'язок освітніх та соціальних чинників самоактуалізації особистості вимагає спеціального дослідження.

Мета дослідження. Визначення значущості соціальних впливів на процес самоактуалізації особистості для освітньої діяльності.

Виклад основного матеріалу дослідження. На нашу думку, чинники формування цінності самоактуалізації особистості доцільно розглядати у відповідності зі структурою факторів формування самої особистості. У межах такого підходу виділяється кілька аспектів проблеми. Передусім це генетичні фактори, які визначають здатності, здібності, нахили людини. Важливе значення має природне (екологія) та соціальне оточення, у межах яких визначаються матеріальні та духовні ресурси, які можуть бути задіяні особистістю для само-

актуалізації. Ці групи чинників опосередковано транслюються освітньою системою, також значною мірою вони реалізуються через неї. Наприклад, система освіти відіграє дуже важливу роль у розкритті природних здібностей людини та підтримці її фізичного і духовного здоров'я. Безпосередньо самоактуалізація визначається цінностями та смисложиттєвими пріоритетами особистості, сформованими нею у межах наявного соціокультурного простору. Діяльнісно-практичний аспект самоактуалізації проявляється у моделі поведінки, способі та стилі життя особистості. Ці чинники вирішальною мірою проявляються саме у соціалізуючому та виховному впливі освітньої системи і по суті визначають соціоцентричний зміст її розвитку. Проаналізуємо всі означені вище фактори й виявимо найбільш значимі детермінанти, пов'язані із самоактуалізацією особистості, та їх значення для освітньої діяльності. Результати такого аналізу є важливим джерелом інформації для розробки соціальних і освітніх стратегій забезпечення самоактуалізації людини.

Поняття «генетичний фактор» слід розглядати, з одного боку, як успадковані в історичному процесі механізми адаптації людини до умов існування, а з іншого – як успадковані від найближчих предків родини особливості забезпечення життєдіяльності. Генетична спадковість несе в собі величезну кількість інформації, що визначає здатності, ресурси розвитку та спрямованість життєвих прагнень людини, її майбутні реакції, почуття, переваги тощо. Дослідники у цьому зв'язку вказують, що «соціалізація не скасовує біологію... Людське тіло продовжує зберігати свою специфічність як матеріальну основу життя й визначає собою границі можливих трансформацій» [3, с.96]. Аналіз генетичного фактора забезпечення самоактуалізації дає можливість зробити висновок, що у більшості випадків цей фактор обумовлений спосібом життя суспільства, сім'ї, самої особистості й

у вирішальній мірі залежить від соціокультурного середовища. Екологічний фактор у сьогоdnішній інтерпретації (зокрема, у межах концепту сталого розвитку) включає все, що відноситься до природного та соціально-економічного середовища проживання. Створення сприятливого для розвитку та прояву сутнісних сил людини середовища позитивно позначається передусім та способі життя та моделі життєдіяльності людини і вже через них – на можливостях її самоактуалізації. Екологічні чинники самоактуалізації, на нашу думку, сьогодні доцільно розглядати в межах концепції сталого розвитку, стосовно освітньої діяльності – освіти для сталого розвитку. У межах ноосферної концепції В.І. Вернадського по суті розроблені основні виміри взаємодії людини та навколишнього середовища, які мають забезпечити можливості її саморозвитку у гармонії з природою та іншими людьми. Модель коеволуційного розвитку включає як механізми залучення людини до глобальних процесів освоєння природного світу, так і механізми узгодження антропогенної діяльності з глобальними природними процесами. На сьогодні весь комплекс проблем забезпечення сприятливого середовища для самоактуалізації розробляється в межах концепту екології людини, і саме проблематика розвитку, актуалізації, розкриття власних здібностей має розглядатися як системотворчий фактор в екології людини. Взаємодія людини з навколишнім середовищем не тільки орієнтується на пристосування до неї, але й передбачає активне перетворення, що не порушує екологічної рівноваги. В.П. Казначеев відзначає: «Людство тільки тоді може прогресивно розвиватися, коли воно своєю життєдіяльністю збільшує впорядкованість середовища свого проживання» [2, с.26]. Коли створені людиною соціальні інститути вступають у протиріччя із закономірностями природного характеру, одночасно з'являються додаткові фактори, що перешкоджають процесу саморозвитку особистості.

Люди усе більш щільно оточують себе штучним середовищем проживання. Екологічні фактори, що впливають на розвиток людини та можливості її самоактуалізації, пов'язані з техногенними змінами. У 70-і роки ХХ століття виникла біоетика, яка орієнтує людину на ціннісне відношення до природного середовища, оскільки останнє є необхідною передумовою гармонічного розвитку людини. Домінанта «екологічного імперативу» обґрунтовує актуалізацію людини й соціуму на основі вищих змістів, спрямованих не на безмірне споживання й владу над природою, а на любовно-дбайливе ставлення до неї як до частини власної сутності.

Самоактуалізація особистості містить у собі принцип відповідальності за майбутній стан планети. Духовно-моральне оздоровлення суспільства й самоактуалізацію особистості слід розглядати як важливі підстави позитивного ставлення до природи. Оскільки соціально-економічний розвиток багатий у чому визначається духовно-моральними орієнтаціями й цілями соціуму та особистості, екологічний фактор забезпечення самоактуалізації обумовлений у значній мірі свідомістю людства, а також способом життя кожної людини.

Важливою детермінантою самоактуалізації є позитивні зміни в стилі життя людини. Необхідні радикальні зміни в особистісній мотивації, при яких прагнення до самоактуалізації стало б потребою й обов'язком кожного. Вирішення проблеми самоактуалізації значною мірою пов'язане з формуванням мотивації до певного способу життя. Звичайно, умови життя – це об'єктивний фактор, оскільки людина народжується у певний час, у певному географічному просторі й соціальній сфері, включається в систему соціальних відносин, які впливають на формування її стилю життя. Соціальні фактори, що впливають на забезпечення самоактуалізації людини – матеріальний стан, житлові умови, соціальна підтримка, умови праці й побуту, духовно-моральна атмосфера в суспільстві й родині, система освіти тощо – теж носять об'єктивний характер. При цьому освіта виступає як об'єктивна детермінанта самоактуалізації у тому плані, що дає можливість вибору цінностей і форм життєдіяльності, а також є важливим чинником, пов'язаним з культурою поведінки, і ціннісним відношенням людини до себе та свого життя. У техногенній цивілізації в умовах широкого використання досягнень науки у всіх сферах життєдіяльності людини, особливу значимість здобувають освітні компетенції як детермінанта самоактуалізації. Їх відсутність веде до соціальної дезадаптації, людина потрапляє в групу ризику, оскільки нездатна повноцінно адаптуватися у суспільстві. У цьому контексті освітні стандарти відіграють вирішальну роль у формуванні не лише суб'єктивних, а й об'єктивних передумов самоактуалізації особистості.

Дестабілізація життєдіяльності є важливим чинником, що виявляє негативний вплив на умови самоактуалізації людини. Пристосування людини до навколишнього світу вимагає всебічної соціалізації особистості, засвоєння певного соціального досвіду. Людиною, що самоактуалізується, може бути визнана тільки така особистість, яка гармонійно включена у своє соціальне оточення, адекватно діє й повноцінно реалізується у ньому. Втрата стабільності, непевність у завтрашньому дні викликають масову фрустрацію, наростання психопатологічних реакцій, які проявляються у вигляді агресії й депресії.

Культура суспільства, будучи механізмом соціалізації особистості, встановлює певний спосіб життєдіяльності й, отже, не тільки забезпечує виживання людини й освоєння нею навколишнього середовища, але й у значній мірі може послабляти, деформувати людське ество. Людина здатна витримувати зміну темпів життя суспільства до певної межі. Якщо темп занадто високий, вона стає нездатною до соціальної адаптації. Уберегти людину від негативних факторів навколишнього середовища неможливо. Збереження й розвиток особистості за цих умов визначаються підвищенням ролі окремої особистості, яка на науковій основі й духовно-моральних якостей формує певний спосіб життя, що забезпечує орієнтацію на цінності самоактуалізації. Саме активний та здоровий у всіх відношеннях спосіб і стиль життя створюють для особистості таке соціокультурне й духовно-моральне

середовище, в умовах якого розкривається її духовний, психічний і фізичний потенціал. Завдання системи освіти – забезпечити особистісний вибір сприятливого для власної самоактуалізації способу та стилю життя.

Людина сприймає суспільні норми та цінності як особистісно значущі, однак вони не завжди збігаються із цінностями, виробленими у культурі. У процесі нагромадження особистістю соціального досвіду може виникнути дисгармонія, що є причиною асоціальних якостей особистості й відповідних девіацій. При змінах в ієрархії цінностей суспільства відбувається саморегуляція особистості, пов'язана із загальною спрямованістю її інтересів, ціннісних орієнтацій, відповідно змінюється стиль життя людини. Сприятливий для самоактуалізації особистості стиль життя формує її відповідальність за свій розвиток як частину загальнокультурного духовно-морального розвитку, що проявляється в стильових особливостях поведінки й у здатності побудувати себе як повноцінну в духовному, психічному і фізичному відношенні особистість [4, с.12].

Організувавши у такий спосіб свою життєдіяльність, особистість вносить у неї впорядкованість і стійкість стосовно постійно мінливих численних впливів соціального середовища. Ці характеристики стилю життя людини утворюють свого роду бар'єри, що захищають її від негативного впливу соціального середовища. Вони і поведінково-ціннісною основою самоактуалізації особистості, а через її діяльність здобувають культурне й духовно-моральне значення в соціокультурному просторі. Що стосується освіти, то мотивація до формування такого стилю життя найбільш ефективно формується у межах так званої превентивної освіти, що є однією з найбільш динамічних освітніх галузей.

Оскільки самоактуалізація ґрунтується на максимально ефективному використанні людиною всієї сукупності своїх духовних, психічних і фізичних потенцій, зростання здатностей особистості до реалізації власних цілей багато в чому залежить від позитивних змін особистісних характеристик людини. Останні визначають її мотивацію, тобто сукупність рушійних сил, які спонукають людину до дії, задають границі, форми й спрямованість цих дій. Мотиваційна структура людини (життєві

цінності, цілі, потреби) визначає спрямованість її мислення, а відповідна рефлексія - стиль життя. Хоча мотиваційна структура людини має певну стабільність, вона може змінюватися свідомо внаслідок змін, що відбуваються в особистості. Зміна мотивів поведінки веде до зміни стилю життя. Таким чином, самоактуалізацію особистості можна представити як процес вибудовування ієрархії цінностей, у ході якого відбувається позитивна переоцінка ціннісних переваг, формування нових мотивів і цілей життя відповідно до духовно-моральних принципів способу життя. Оскільки цінності відіграють причинну роль у поведінці людини, позитивна переоцінка цінностей у бік домінування цілей самоактуалізації розглядається як потенційна можливість більш глибоко розуміння особистістю змісту й мети свого буття. Конкретний набір факторів, що виявляють вплив на умови самоактуалізації людини та зрештою обумовлюють стиль її життя, визначається залежно від того, які складові виділяються в якості основних при розкритті самого поняття «особистість». У межах нашого підходу ключове значення має духовний світ людини та загалом духовність як чинник та складова процесу самоактуалізації. Саме від цієї складової у вирішальній мірі залежить як формування мотивації особистості до самоактуалізації, так і успішність цього процесу. Духовність при цьому все більше стає і інтегрованою метою освітньої діяльності у межах парадигми розвивальної освіти, поступово підпорядковуючи виховним цілям навчально-інформаційні завдання освітньої діяльності [1].

Висновки. Аналіз основних детермінант самоактуалізації у філософському аспекті дозволяє зробити висновок, що ризики, пов'язані з неможливістю власної актуалізації як особистості пов'язані зі способом життя та впливом соціальної сфери. Для особистості, що прагне до самоактуалізації, характерний саме активний і здоровий спосіб життя, а також позитивне сприйняття навколишнього природного й соціального середовища. Самоактуалізацію слід розглядати в якості теоретичної й методологічної основи розвитку людини, що забезпечує узгодження як інтересів особистісного саморозвитку, так і розвитку природного та соціального середовища.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Ватковська М. Освітній контекст самореалізації особистості / М. Ватковська // Практична філософія. - 2009. - №3. - С. 69-72.
2. Казначеев В.П. Космопланетарный феномен человека: проблемы комплексного изучения / В.П. Казначеев, Е.А. Спирин. – Новосибирск: Наука, 1991. – 386 с.
3. Киселев А.И. Человек: экологическое измерение (философская интерпретация) / А. И. Киселев. - СПб.: Питер, 2000. – 236 с.
4. Мартынов Б.В. Самоактуализация человека: обновляющееся понимание в изменяющихся условиях : автор. дис. ... канд. филос. наук / Б.В.Мартынов. - Ростов н/Д, 2003. -19 с.